

Uit de voorgeschiedenis van de Oostendse Kompagnie

**Bergeycks verklaringen van 1720 over het oktrooi
van 1698 voor een Oostindische Kompagnie**

door Reginald DE SCHRYVER

(Leuven)

Toen na de Vrede van Utrecht (1713) vanuit de Oostenrijkse Nederlanden, met toelating van hogerhand, naar de Aziatische kusten schepen begonnen uit te varen (1), werd hiertegen van Hollandse en Britse zijde, vooral met het argument als zou de hele zaak onwettig en zonder historische precedents zijn, vinnig gereageerd. De discussie rond genoemde ondernemingen verschilt wezenlijk niet van wat men na de oktrooiverlening van december 1722 met de Oostendse Kompagnie heeft meegemaakt (2); in 1723 echter is het debat nog heviger geweest, omdat er een keizerlijk oktrooi en in de ogen van de Zeemogendheden uitdagende verwezenlijkingen mee gemoeid waren. Voor de Zuidnederlanders nochtans was de Oostendse Kompagnie een gevolg en vervolg van de meer geïsoleerde

(1) Zie hiervoor J. A. VAN HOUTTE in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, VII, (Utrecht-Antwerpen, 1954), p. 418-419.

(2) Dokumenten desbetr. op het ALGEMEEN RIJKSARCHIEF te BRUSSEL (verder afgekort met ARB), *Oostenrijkse Geheime Raad* (verder afgekort met OGR), 1153 A en 1153 B.

vaarten van na de Spaanse Suksessieoorlog, en dit alles op zijn beurt een voortzetting van een traditie, die tot diep in de zeventiende eeuw wortels had. Twee standpunten kwamen derhalve met elkaar in konflikt.

De geschiedenis van de Zuidnederlandse Indische handel uit de tijd vóór de Oostendse Kompagnie is zeker niet erg sensationeel te noemen, maar niettemin zeer reëel. Wel is er voor de zeventiende eeuw geen jarenlange bedrijvigheid binnen het kader van een geoktrooieerde kompagnie aan te wijzen, maar een handel van Vlamingen met het Verre Oosten is geen nieuwigheid van de achttiende, evenmin — en dit werd ca. 1720 het belangrijke Zuidnederlandse argument — de verlening van een koninklijk oktrooi voor een Indische kompagnie. Wel is het juist, dat de Spaans-Nederlandse onderdanen in de eerste decennia van de zeventiende eeuw de handel op Indië ontzegd was. De afstandsakte van 6 mei 1598 was o.m. uitgevaardigd op de uitdrukkelijke voorwaarde, dat Isabella en Albrecht zowel als hun opvolgers « ne tiendront en aucune manière commerce, trafique, ou contraction aux Indes Orientales ou Occidentales » (1). Deze bepaling is van kracht gebleven, tot Filips IV in 1640 voor Antwerpse kooplieden de handel op Oost-Indië openstelde, « non-obstant que cela n'ait esté permis iusques au iourd'huy » (2); het is bekend hoe, wegens het verlies van de bezittingen der Portugese kroon, deze toelating reeds onmiddellijk alle betekenis verloor. Enige jaren later bepaalden artikels vijf en zes van de Vrede van Munster, dat tussen de Spaanse koning en de Staten-Generaal de vaart op Oost- en West-Indië op de bestaande voet zou

(1) De tekst van de Akte van Afstand vindt men bij V. BRANTS, *Recueil des Ordonnances des Pays-Bas. Règne d'Albert et Isabelle. 1597-1621*, I, (Brussel, 1909), p. 7-11.

(2) *Placcaeten van Brabandt*, I, (Antwerpen, 1648), p. 322-323.

behouden blijven. Voor Oost-Indië werd eraan toegevoegd, dat de Spanjaarden er hun zeevaart niet mochten uitbreiden en dat de Zuidnederlanders uit de plaatsen, waar de Castilianen handel dreven, moesten wegblijven; voor West-Indië gold het voorschrift, dat elk der beide landen niet naar de aanlegplaatsen van de andere belanghebbende zou varen (1). De aangehaalde artikels hielden dus in, dat de Zuidnederlanders in Oost-Indië werden uitgesloten van plaatsen, waar Castilianen of Hollanders reeds kwamen, maar blijkbaar niet van andere. Zo kan men begrijpen, dat Christiaan de Brouwer in Achter-Indië kon optreden (2) of ook, dat de « Vlamingen » op het einde van de zeventiende eeuw van de wettelijke handel op Indië via Spanje 11 % voor hun rekening namen (3). In de lijn van de opengelaten mogelijkheden plaatste men ook een oktrooi, dat enkele maanden na de Vrede van Rijswijk op 7 juni 1698 « door Karel II » werd verleend voor een « Conincklijke Compagnie van de Nederlanden, negocierende op de *vrye* Plaetsen ende Vlecken van d'Oost-Indien ende van Guinée, *alwaer hun toe-gelaeten wordt te varen* ende te negocieren, sonder te contravenieren aen de Tractaeten van Peys, die Wy hebben met Vranckryck, Engelandt, de Geünieerde-Provincien... » (4).

Voor de duur van de Spaanse soevereiniteit over de Zuidelijke Nederlanden waren er dus zeker enkele elementen aan te wijzen, waar de verdedigers van een eigen Oostindische handel zich rond 1720 met recht mochten aan vastklampen. Daar die feiten anderzijds weinig

(1) De tekst van het vredesverdrag vindt men in het *Placcaet-boeck van Vlaenderen*, III/2, (Gent, 1685), p. 1293-1308.

(2) J. A. VAN HOUTTE, *o. c.*, l. c.

(3) V. PALACIO ATARD, *Derrota, Agotamiento, Decadencia en la España del Siglo XVII*, (Madrid, 1956), p. 93.

(4) De tekst van het oktrooi vindt men in de *Placcaeten van Brabandt*, VI, (Brussel, 1738), p. 472-476. (Kursief van ons).

indrukwekkend waren, konden ze des te gemakkelijker door de tegenstanders over het hoofd worden gezien. De Hollandse en Engelse standpunten werden te Brussel verdedigd resp. door de residenten Pestors en Leathes (1). Via eerstgenoemde werd in mei 1720 door de direktors van de Oostindische Kompanie een memorie overhandigd, waarin werd benadrukt, dat de Zuidnederlandse vaarten naar Indië strijdig waren met de Vrede van Munster, en dat het Zuiden vroeger daarvoor nooit een officiële toelating had ontvangen (2). In soortgelijke zin verliep rond hetzelfde tijdstip Leathes' diskussie met de Brusselse regeringsinstanties. Ook voor hem was het duidelijk, dat de Zuidnederlanders in de zeventiende eeuw geen Oostindische handel hadden gekend; daarom vroeg hij dan ook, in deze onbetwistbare feitelijke toestand geen verandering te brengen. Al deze beweringen werden door de dienstdoende landvoogd, markies Prié, hierbij door de knappe jurist Patrice Mac Neny (3) voorgelicht, met vele

(1) Ernst de Pestors, ° 1665 † 1728, was van 1717 tot 1728 resident van de Staten-Generaal te Brussel. Men mag hem niet verwarren met Johan de Pestors, Utrechts regent, in 1710 gedeputeerde te velde in de Zuidelijke Nederlanden. B. VAN 'T HOFF, *Het Archief van Anthonie Heinsius*, ('s-Gravenhage, 1950), p. 224. — De Britse gezant Leathes kon niet nader geïdentificeerd worden.

(2) Uit het tegenverslag van P. Mac Neny (over hem zie volgende noot) voor markies Prié, ca. mei 1720, (kopie). OGR, 1153 A. — Prié aan « Votre Altesse Sérénissime » (blijkbaar de eigenlijke landvoogd, prins Eugène van Savoye), 18 augustus 1721, (kopie). *Ibid.*

(3) De Ierse familie Mac Neny was de Stuarts in ballingschap gevolgd. Patrice (° ca 1675 † 1745) trad in Oostenrijkse dienst en werd in 1709 genaturaliseerd. Voordien haalde hij in 1702 te Leuven het licentiaat in de rechten. Daarop werd hij advokaat bij de Raad van Brabant, in 1713 fiscaal raadsheer in de Raad van Financiën, in 1724 sekretaris van Staat en Oorlog. Hij staat bekend als een hardnekkig verdediger van de Zuidnederlandse handel op Oost-Indië, inz. die van de Oostendse Kompanie. Op markies Prié

teksten en feiten van de hand gewezen. Bij hen net als bij de andere verdedigers van de aangeklaagde Oostenrijkse Nederlanden was het boeket in de repliek steeds: in 1698 heeft Karel II voor de handel op Oost-Indië aan zijn Spaans-Nederlandse onderdanen een oktrooi toegestaan (1). In de Zuidnederlandse verweerschriften van rond 1720, en ook nadien in het debat omtrent de Oostendse Kompagnie, heeft dit oktrooi altijd een heel bijzondere vermelding gekregen. In de Plakkaten van Vlaanderen wordt na de tekst van het oktrooi voor de Oostendse Kompagnie in een nota medegedeeld, dat men nagelaten heeft het oktrooi van 1698 mee af te drukken, omdat het *gelijck* was aan het nieuwe (2). Deze zin geeft helemaal de mentaliteit uit de jaren twintig weer, toen het oktrooi van 1698, weliswaar op een eerder overdreven manier, als de voorganger en het model van dat der nieuwe kompagnie werd aangezien. Heel wat eigentijdse teksten spreken in dezelfde zin (3).

Het is in heel deze kontekst van aanval en verdediging dat over het experiment van 1698 een belangrijk verhaal zijn plaats moet krijgen. Prié is er ongetwijfeld door geïntrigeerd geworden, dat het oktrooi van 1698 niet is uitgevoerd. De vraag naar de reden van de mislukking was voor hem zeer betekenisvol. Indien immers uit het antwoord het onwettig karakter van de onderneming van

heeft hij een grote invloed uitgeoefend. J. LEFÈVRE in *Biographie nationale*, XXIX, (Brussel, 1957), kol. 781-784; M. HUISMAN, *La Belgique commerciale sous l'empereur Charles VI. La Compagnie d'Ostende, Étude historique de politique commerciale et coloniale*, (Brussel, 1902), *passim*.

(1) *Mémoire touchant quelques conférences que Son Excellence a eues avec le Sr Leathes, résident de Sa Majesté Brittanique, qui regardent ce commerce des Païs-bas autrichiens en général*, (ca. 1719-1720). OGR, 1153 B.

(2) *Placcaet-boeck van Vlaenderen*, IV /2, (Brussel, 1740), p. 695.

(3) OGR, 1153 A en B, *passim*.

1698 zou duidelijk worden, kwam het sluitstuk van de rechtvaardiging voor de vaarten op Oost-Indië van rond 1720 te vervallen. Indien echter de mislukking niet aan een onwettelijkheid te wijten was, kon het antwoord toch steeds nog nuttige diensten bewijzen op een ogenblik, dat de Oostendse Compagnie wel reeds tot de mogelijkheden begon te behoren. Een onderzoek over de beurtenissen van 1698 was dus over de hele lijn voor Prié van belang. Gelukkig voor hem leefde de kroongetuige van het experiment nog: de in 1720 reeds zesenzeventig jaar oude graaf Jan van Brouhoven van Bergeyck. Na de Spaanse Erfopvolgingsoorlog had deze zich van het politieke toneel teruggetrokken, maar was achter de schermen toch zowat een *éminence grise* gebleven; als dusdanig hield hij contact met markies Prié en werd hij menigmaal door hem geraadpleegd. Aangezien Bergeyck op het einde van de zeventiende eeuw als rechterhand van landvoogd Maximiliaan Emanuel van Beieren en als tesaurier-generaal van Financiën in de Spaanse Nederlanden de leidende minister was geweest, moest hij terecht als een onvervangbare informatiebron worden beschouwd (1).

(1) Voor Bergeyck zie R. DE SCHRYVER in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, I, (Brussel, 1964), kol. 159-166; id., *Jan van Brouhoven, graaf van Bergeyck. 1644-1725. Een halve eeuw staatkunde in de Spaanse Nederlanden en in Europa*. (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie van België, klasse der Letteren, nr. 57), (Brussel, 1965). — Als vroegere studies over hem verschenen: Ch. PIOT, *Jean de Brouhoven*, in *Biographie nationale*, III, (Brussel, 1872), kol. 99-102; H. VAN HOUTTE, *Un Colbert belge. Jean de Brouhoven, comte de Bergeyck (1644-1725)*, in *Mélanges Godefroid Kurth*, I, (Luik/Parijs, 1908), p. 343-354; B. J. RISOPOULOS, *Essai sur Bergeyck. 1644-1725*, in *Bulletin de l'Association de la Noblesse du Royaume de Belgique*, nr. 39, (1954), p. 3-14, en nr. 40, (1955), p. 7-17; Y. SCHMITZ, *Bergeyck. Le Colbert belge*, (Nijvel, 1961).

Op 14 maart 1720 verzoekt Prié graaf Baillet (1), voorzitter van de Grote Raad, over de niet-uitvoering van het oktrooi van 1698 inlichtingen in te winnen. De dag nadien reeds heeft Baillet hieromtrent een onderhoud met graaf Bergeyck. Als vervolg van dit bezoek dikteert laatstgenoemde op 16 maart een verhaal over de gebeurtenissen van tweeëntwintig jaar voordien (2). De officiële tekst van dit verslag wordt op 21 mei door de voorzitter persoonlijk aan de dienstdoende landvoogd overhandigd (3). Een kopie ervan, die aan Baillet heeft toebehoord, wordt bewaard op het Algemeen Rijksarchief te Brussel in het fonds van de Oostenrijkse Geheime Raad, nr. 1153 B. Het dokument beslaat drie aan beide zijden beschreven folio's.

Voor zijn ophelderingen volgt graaf Bergeyck de chronologie der gebeurtenissen. Eerst vertelt hij over de onmiddellijke aanleiding tot het oktrooi en over de opstelling en uitvaardiging ervan. Nadien wordt de reactie van de Staten-Generaal vermeld, die hun onderdanen alle medewerking aan het nieuwe initiatief verbieden maar het toch niet als onwettig kunnen bestempelen. Ook Madrid uit zijn ontevredenheid, omdat het oktrooi zonder toestemming werd uitgevaardigd; het vraagt tevens wie er de ontwerper van is geweest. Ook hier dus, steeds volgens Bergeyck, geen toespelling op een eventueel onwettig

(1) Christophe Ernest de Baillet, ° 1668 † 1732, in 1699 raadsheer in de Raad van Luxemburg, in 1704 in de Grote Raad van Mechelen, in 1716 voorzitter hiervan, ten slotte sedert 1723 chef-president van de Geheime Raad. *Biographie nationale*, I, (Brussel, 1866), kol. 643-644.

(2) Baillet aan Prié, Mechelen 16 maart 1720, (kopie). OGR, 1153 B.

(3) Blijkens een nota van Baillet, aangebracht naast de in vorige nooit vermelde kopie.

karakter van de onderneming. Dit punt wordt eveneens benadrukt in het antwoord uit Brussel, waar men een uitdrukkelijke toelating overbodig had geacht, omdat de zaak nu eenmaal over de hele lijn in orde was en er voor de koning geen nadelen uit voortvloeiden. Dit belet echter niet, dat Bergeyck er in zijn verklaring aan toevoegt, dat de echte reden, waarom men geen vergunning had gevraagd, eigenlijk voortkwam van Spanjes traditionele afgunst tegenover Zuidnederlandse initiatieven inzake een Oostindische handel. Toch werd, volgens hem, het oktrooi alvast zó opgesteld, dat er niets illegaals kon in aangewezen worden. Dit punt wordt dus uitdrukkelijk onderstreept, wat precies zijn volle belang heeft voor Prié's argumentatie.

Na de gegevens over de Staatse en Spaanse reacties heeft Bergeyck het over een zware tegenslag, die de op te richten kompagnie kwam te treffen, doordat de Hollandse kooplieden het door hen aangeboden kapitaal terugtrokken en in een nieuwe Engelse onderneming gingen investeren. De redenen van deze houding zijn de graaf niet duidelijk. Hij geeft er verschillende op: de interessantere vooruitzichten aan de Engelse kant, het verbodsplakkaat van de Staten-Generaal, de ontgoocheling van de Hollandse kooplui die gemerkt hadden, dat ze door de deelneming van de provincies Vlaanderen en Brabant minder van de koek zouden krijgen dan ze verhoopt hadden.

De Hollandse ontrouw wordt voor Bergeyck een gelegenheid, om over de herkomst van het beginkapitaal en de plannen voor de eerste jaren enige gegevens te verstrekken. Meteen wordt hij dan ook met de mislukking van het hele geval gekonfronteerd. Aan het slot van zijn verslag stelt hij derhalve vast, dat het oktrooi geen uitvoering heeft gekend; hiervoor moet hij nu redenen opgeven. Toch kan hij zich niet precies herinneren, waarom alles

in het water is gevallen. Waarschijnlijk benadert men, volgens hem, het dichtst het juiste antwoord, als men alle bovenvermelde gebeurtenissen samenneemt, waarbij hij dan nog een andere reden van heel persoonlijke aard opgeeft: het hele projekt is misschien mislukt, omdat hij in 1699 als tesaurier-generaal ontslag genomen heeft.

Tot zover Bergeycks verklaringen, die hierna worden afgedrukt. Vooraf echter dient op enkele eigenaardigheden in zijn verhaal gewezen te worden. Zo is het, in de eerste plaats, opvallend dat de graaf uit de voorgeschiedenis van het oktrooi van 1698 alleen de initiatieven van rekenmeester Fonseca (1) en het aandeel van Hollandse kooplieden vermeldt, maar over de bedrijvigheid van *zéleux* als Jan van der Meulen of Pieter Cardon evenals over de stappen van de Provinciale Staten met geen woord rept (2). Dat hij genoemde lieden over het hoofd ziet, komt wel van de afwijzende houding die hij, samen met de in zijn dienst staande raadsheer voor handelszaken, Dominique Wouters, tegenover hen in de jaren negentig steeds weer aan de dag had gelegd; voor de tesaurier-generaal waren het lastposten, die niet *au sérieux* mochten genomen worden (3). Opvallender is echter, dat de Geestelijkheid en Leden van Vlaanderen helemaal ongehoemd blijven, op wier verzoek precies het oktrooi — dit blijkt uit de aanhef — zou verleend geworden zijn. Dit wijst er wellicht op, dat deze instanties er maar *pro*

(1) Over hem zie verder p. 155, noot. 1.

(2) Over hun bedrijvigheid in de jaren tachtig en negentig zie o. a.: ARB, *Raad van Financiën*, 8600, en *Correspondance de la Cour d'Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVII^e siècle*, V, (Brussel, 1935), *passim*.

(3) Zie desbetr. een dokumentenreeks op het ARB, *Raad van Financiën*, 8600.

forma bij betrokken geweest waren, en Bergeyck daardoor in 1720 deze formaliteit heeft over het hoofd gezien.

Een ander punt is de bewering van de graaf, als zou men achteraf Madrid erover hebben ingelicht, dat hij het oktrooi zou gesuggereerd hebben en naderhand opgesteld. Dit nu blijkt onjuist te zijn. De Spaanse *Consejo de Flandes* was bij het nieuws van de Kompagnie inderdaad zeer boos geworden en had landvoogd Max Emanuel om uitleg verzocht; in dezès antwoord nochtans bleef Bergeyck onvermeld, wat zeker geen toeval is geweest, daar de tesaurier-generaal te Madrid geen *persona grata* was en reden genoeg had, zijn aandeel in het oktrooi te laten doodzwijgen (1). Dat hij het in 1720 toch anders vertelt, lijkt meer aan een zekere ijdelheid dan aan geheugenverlies te moeten worden toegeschreven.

Een wel merkwaardige passage ten slotte is die, waar Bergeyck uiteindelijk niet met zekerheid op Prié's vraag naar de reden van de mislukking durft te antwoorden. Hij kan alleen enkele zaken aanstippen, die wellicht samen een afdoende antwoord zouden kunnen geven: het Hollands verbodsplakkaat, Spanjes passiviteit, de terugtrekking van Hollands kapitaal, de hebzucht van de Hollandse geldschieters. De laatste reden, zijn ontslag als tesaurier-generaal, is alvast niet overtuigend, daar Bergeyck ook nadien nog jarenlang de feitelijke leiding van het departement van Financiën heeft waargenomen. Anderzijds valt het op, dat de graaf alles wat met de Spaanse Suksessie samenhangt als argument onbenut laat, al leggen tijdgenoten en vooral latere historici juist daar het zwaartepunt van hun antwoord en kommentaren. Zo wijst Mac Neny in zijn repliek op de memorie van de

(1) Max Emanuel aan Karel II, Brussel 3 oktober 1698, (origineel). ARCHIVO GENERAL SIMANCAS, *Secretarías provinciales*, 2495.

Hollandse Oostindische Compagnie van mei 1720 de niet-uitvoering van het oktrooi van 1698 toe aan de vroegtijdige dood van Karel II van Spanje (1 november 1700) en de daaropvolgende oorlog (1). In de gesprekken tussen Prié en Leathes hoort men hetzelfde: Karel II was een vol jaar vóór het verstrijken van de laatste betalingstermijn gestorven, waarbij dan nog in februari 1701 de Franse inval in de Zuidelijke Nederlanden kwam, « qui y changea et renversa d'abord tout l'ordre de l'ancien gouvernement » (2). Ook in een memorie van 1723, een antwoord vanwege de Staten van Brabant op een klacht van de direktors van de Hollandse Oostindische Compagnie, geeft men Karel II's slechte gezondheidstoestand en de gebeurtenissen na zijn dood als hoofdreden voor de mislukking op (3). Van dit hele argument vindt men bij Bergeyck dus niet het minste spoor, waaruit wel mag worden afgeleid, dat het op zichzelf niet doorslaand kan genoemd worden. Toch is het opvallend, dat het volledig over het hoofd wordt gezien, daar het kennelijk mee tot het antwoord behoort en niet zo maar vergeten kon worden. De uitleg van dit stilzwijgen is niet helemaal duidelijk. Wellicht moet hij gevonden worden in het kader van de belangen van landvoogd Max Emanuel bij de Spaanse opvolging. Om Holland en de stadhouderkoning Willem III, die in die hele zaak duchtig meepraatten, niet te ontstemmen, zou de Beierse hertog op zijn minister druk hebben kunnen uitoefenen, om het oktrooi

(1) Zoals p. 146, noot 2.

(2) Zoals p. 147, noot 1.

(3) *Remontrance des trois États de ce Pays et Duché de Brabant à Sa Majesté Impériale et Catholique au sujet de ses Lettres Patentes d'Octroy accordées pour l'établissement de la Compagnie générale dans les Pays-bas Autrichiens pour le commerce et la Navigation aux Indes*, (Brussel, 1724), p. 7 sqq. : *Copie de mémoire présenté à Son Excellence le 22 d'octobre 1723*, (gedrukte tekst). OGR, 1153 B.

op de lange baan te schuiven, wat door Bergeyck natuurlijk moest verzwegen worden (1). Indien ook deze reden een aandeel heeft gehad in de mislukking van het initiatief van 1698, is ze dus analoog met die welke later de opheffing van de Oostendse Kompagnie bewerkt heeft : de opoffering van de eigen Zuidnederlandse belangen aan die van de regerende dynastie. In 1698 waren het de ambities van Max Emanuels Huis, in 1731 de kwestie van Maria Theresia's opvolging.

* * *

Verklaringen betreffende het oktrooi van 1698 voor een Oostindische Kompagnie op 16 maart 1720 gedikteerd door de voormalige tesaurier-generaal der Spaanse Nederlanden, Jan van Brouhoven graaf van Bergeyck, in aansluiting op het onderhoud dat daaromtrent de dag voordien, op verzoek van de dienstdoende landvoogd, de markies van Prié, plaatsvond tussen hem en graaf Ernest van Baillet, voorzitter van de Grote Raad van Mechelen.

A. ORIGINEEL. Niet voorhanden.

B. KOPIE die aan de graaf van Baillet heeft toebehoord ; ze wordt bewaard op het ALGEMEEN RIJKSARCHIEF TE BRUSSEL, fonds van de Oostenrijkse Geheime Raad, nr. 1153 B. Het dokument beslaat drie aan beide zijden beschreven folio's.

« Pour informer Son Excellence Monseigneur le Marquis de Prié le plus précisément, que ma mémoire le peut fournir, je dirai que je me resouviens que ce fut Mr Fon-

(1) Zie voor deze kwestie R. DE SCHRYVER, *De eerste Staatse Barrière in de Zuidelijke Nederlanden (1697-1701)*, in *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, XVIII, (1963-1964, nr. 2), p. 65-90.

seca (1), conseiller et maître de la Chambre des Comptes, qui m'en a fait la première proposition immédiatement après la paix de Riswijck, sollicité à ce que je crois par deux ou trois hollandois nommés Marchado, Perera (2), qui avoient été dans les vivres pendant la guerre, qui offroient de s'y intéresser avec ses associez pour des sommes considérables, et de fournir des personnes capables pour la correspondance, qu'ils en avoient déjà une bien réglée à Surate (3), où seroit le principal abord de ladite

(1) Manuel de Fonseca was in de jaren zeventig werkzaam als Spaans konsul te Londen, werd naderhand raadsheer in de Koninklijke (Vlaamse) Rekenkamer te Brussel, stierf 16 februari 1704.

(2) Naar welke Pereira precies wordt verwezen, is onduidelijk; in het laat-zeventiende-eeuwse Holland treft men er heel wat aan van die naam die in aanmerking zouden kunnen komen. Met « Marchado » wordt ongetwijfeld Antonio Alvares (alias Mozes) Machado bedoeld, die sedert ca. 1672 het leger der Republiek van proviand en foerage voorzag en zeer in de gunst stond bij Willem III, zoals ook Bergeycks verklaring laat verstaan. Als « provideur-generaal » associeerde hij zich met Pereira (Firma Machado en Pereira). J. G. VAN DILLEN, *De economische positie en beteekenis der Joden in de Republiek en in de Nederlandsche koloniale wereld*, in *Geschiedenis der Joden in Nederland* o. r. v. H. BRUGMANS en A. FRANK, I (tot circa 1795), (Amsterdam, 1940), p. 584-585; H. I. BLOOM, *The economic activities of the Jews of Amsterdam in the seventeenth and eighteenth centuries*, (Williamsport, 1937), p. 106-107. — Indien Antonio Alvares Machado werkelijk in 1697 overleden zou zijn (*Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, VI, Leiden 1924, kol. 982), wordt door Bergeyck wellicht Jacob Chiskia (ook Hiskia), Antonio's zoon, bedoeld, die in hetzelfde bedrijf als zijn vader werkzaam was, en in 1751 gestorven is. VAN DILLEN, o. c., l. c.; *Nieuw Ned. Biogr. Woordenboek*, VI, kol. 982-983.

(3) Surate ligt 250 km. ten noorden van Bombay; in de loop van de zeventiende en achttiende eeuw stichtten achtereenvolgens Portugezen, Engelsen, Hollanders en Fransen er faktorijen; in de jaren na de Vrede van Utrecht oktrooieerde de Brusselse regering meerdere zeebrieven voor schepen, die Surate als bestemming hadden. (Dit laatste uit M. HUISMAN, o. c., p. 83).

Compagnie aux Indes et qui nous ont fourni tous les octroys et reglemens des Compagnies d'Angleterre et de Hollande ; comme aussi une spécification des marchandises que l'on y pouvoit envoyer, et que l'on y débitoit fort avantageusement et de celles que l'on y pouvoit acheter et rapporter en ces païs par le retour, qui étoit tout l'essentiel pour former la compagnie hors tous lesquels éclaircissemens j'ai formé l'octroy pour l'établissement de celle du païs bas du 7. juin 1698.

Les hollandois ont pris d'abord une grande jalousie sur le seul bruit de la formation de la dite compagnie qui est tellement augmentée lorsqu'ils ont vu l'octroy imprimé qu'ils ont d'abord fait et publié un placcart des plus rigoureux, portant peine de confiscation de vie et de biens, contre tous leurs sujets qui s'intéresseroient directement ou indirectement dans la dite compagnie et contre tous les officiers de marine et matelots qui y prendroient service (1).

Ils ne pouvoient pas faire autres oppositions, parce que cette compagnie n'étoit établie, que sur les lieux et endroits des Indes, où il étoit permis à un chacun de naviger et négocier sans contrevenir à aucun traité.

L'Espagne aiant été informée du dit octroy, parce qu'il avoit été fait sans sa connoissance, écrivit par la voye du Conseil de Flandre à Madrid, à S.A.E. de Bavière, pour l'informer comme quoy il avoit donné cet octroy pour formation de la compagnie sans la connoissance de Sa Majesté et qui avoit été l'auteur, et avoit formé cet octroy.

(1) Het Hollandse verbodsplakkaat dateert van 11 augustus 1698. Al vernoemt het niet woordelijk de Zuidnederlandse compagnie en evenmin de Engelse (zie hierover verder), toch kunnen door de hele kontekst alleen zij ermee geviseerd geweest zijn. *Groot Placaet-Boeck... der Vereenighde Nederlanden... vervolght tot den jare seventien hondert incluys door Jacobus Scheltus*, IV ('s-Gravenhage, 1705), p. 1326-1327.

A quoy on a répondu qu'on l'avoit fait sans connoissance du Roy, parce qu'elle étoit formée sur ces lieux et endroits des Indes, où il étoit permis à un chacun de naviger et de négocier sans contrevenir à aucun traité et que c'étoit seulement une association de divers négocians qui y pouvoient aller chacun en particulier, pour favoriser et soutenir par leurs capitaux, différentes personnes qui s'y intéressoient, ce que chacun en particulier ne pouvoit pas soutenir, sans s'exposer à sa ruine au moindre mauvais succès, qui peut plus aisément se soutenir par une compagnie ; et comme l'on ne faisoit aucun avantage à la compagnie au préjudice des droits et revenus du Roy, l'on n'avoit pas cru avoir besoin de la permission ou consentement de S.M. et que c'étoit le comte de Bergeyck qui avoit proposé et formé l'octroy de ladite Compagnie.

L'on n'avoit pas donné part à l'Espagne de cette Compagnie parce que l'on scavoit bien qu'elle ne l'auroit pas approuvée, pour la jalousie qu'elle a toujours eue contre les flammands sur le commerce des Indes ; l'on avoit aussi pour cela pris toutes les précautions par ledit octroy pour qu'elle n'y auroit rien trouvé à redire.

Dans le même tems les deux Compagnies d'Angleterre aux Indes, qui étoient extrêmement jalouses de leur commerce réciproque, et avoient depuis longtems des grandes disputes sur leur commerce, se sont unies en une pour assoupir tous leurs différens (1).

(1) Wat Bergeyck hier verklaart, is niet helemaal juist. Zoals hij zelf enige zinnen verder zegt, ging het om de oprichting van een nieuwe Engelse compagnie, waartegen de Hollanders al evenzeer tekeergingen. Wel werden, maar dan toch pas vanaf 1702, schikkingen getroffen voor een fusie van de oude en nieuwe Engelse Oostindische compagnieën ; eerst in 1708 werd de *United East India Company* een werkelijkheid. Cf. G. CLARK, *The Later Stuarts. 1660-1714. (The Oxford History of England, X)*, (Oxford, 2de uitg. 1955), p. 352-354.

Feu Mr Fonseca m'est venu déclarer que les dits Srs Perera et les associés en Hollande, lui avoient écrit, qu'ils désistoient de la dite compagnie et qu'ils avoient remis leur argent en Angleterre pour s'intéresser à la Nouvelle Compagnie qu'on y formoit.

Soit que cela ait été la raison, ou le placcart des hollandois, ou qu'ils avoient cru avoir seuls ladite compagnie, et qu'ils ont vu par l'octroy que l'intention étoit de la donner au païs, et qu'ils auroient pu en être exclus, au moins y avoir peu de part, après que ceux du païs auroient pris toute la connoissance, et établie leur correspondance pour le dit commerce, parce que l'intention étoit d'y faire intéresser les Provinces de Flandres et de Brabant, du moins celle de Flandres, si on avoit trouvé quelque difficulté au regard de celle de Brabant, les villes de Gand, Bruges, et Anvers et les principales chatelenies de la Flandres.

S.A.E. de Bavière même s'y devoit aussi intéresser pour cent cinquante mille florins et y faire intéresser aussi les principaux Ministres pour animer tous les autres dans l'intention de porter le fond de la Compagnie à quatre millions et pour ne rien risquer, l'intention étoit de ne faire fournir l'argent des inscriptions, qu'à proportion qu'on en auroit de besoin, et ne commencer la navigation de la compagnie que par deux vaisseaux, pour reconnoître le négoce de Surate, et y établir sa correspondance, pour au retour desdits vaisseaux reconnoître l'utilité et le profit de ce commerce, et ensuite le régler, ou l'abandonner, selon que la Compagnie y auroit trouvé son avantage (1).

(1) De bedoeling was dus wel, tot aktie over te gaan, vóór al het kapitaal was gestort ; een reden te meer om erover verwonderd te zijn, dat er vóór het einde van 1700 — Karel II stierf op 1 november van dit jaar — nog niets was verwezenlijkt.

Je ne me souviens pas bien de la raison, pour laquelle cet octroy n'a pas eu d'exécution, si ce fut pour toutes les susdites oppositions, ou parce qu'au commencement de l'année 1699 j'ai résigné mes charges entre les mains de S.A.E. (1) et que je me suis retiré à ma campagne (2) ».

(1) Afgezien van het feit, dat aan het ontslag van Bergeyck niet veel betekenis dient te worden gehecht, omdat hij in de Spaanse Nederlanden de sterke man bleef, is ook de datering van dit ontslag niet helemaal juist ; de graaf nam niet in het begin 1699 maar wel einde mei ontslag.

(2) Bedoeld wordt zijn kasteel te Leefdaal.